

A GUIDE TO THE ARCHAEOLOGY OF BETWS MOUNTAIN

The remains of how people in the past lived, farmed, fought and buried their dead can be found scattered across moorland known as Betws Mountain to the southwest of Ammanford in Carmarthenshire. However, these remains are slight, minuscule even, compared with the massive wind turbines that now dominate the landscape. This pamphlet provides a guide to some of the remains.

Four thousand years ago people buried their dead under mounds called round barrows in lowland areas, where they are made of earth, and cairns in upland areas, where they are made from piled up stones. Many cairns can be found on the mountain, perhaps hundreds, often in groups. Without excavation it is impossible to know for certain whether a cairn is a prehistoric burial site or a more recent feature, perhaps the result of stones piled into mounds to clear ground in preparation for farming. It is likely that both types can be found on Betws Mountain. A stone row, one of the more mysterious types of prehistoric monument in Britain, is associated with some of these cairns. Excavation of part of this row in 2017 demonstrated its fragile nature.

Penlle'r Castell is an enigmatic site, built in the 12th or 13th century when this part of Wales was fought over by Norman Lords and Welsh Princes. The mountain was then known as 'Striveland' indicating its disputed nature.

The remains of ruined dwellings can be seen in several places. Some of these were small-holdings still lived in up to the early 20th century, but some of the smaller ones may be much older. They show that parts of the mountain were farmed in the past and have not always been moorland.

Coal was mined along the northern edge of the mountain into the 20th century. Lines of earlier bell pits following coal outcrops can be traced in several places.

If you visit Betws Mountain the easiest way is to walk along the windfarm access tracks. Please follow the country code and take note of the windfarm warning signs.

Information of the sites described in the pamphlet and on others can be found via www.archwilio.org.uk

Production of this pamphlet was funded by Carmarthenshire County Council as part of Mynydd y Betws Windfarm Section 106 Agreement.

Rhan of rhes gerrig yn ystod cloddio, 2017.
Part of the stone row during excavation, 2017.

CANLLAW ARCHAEOLEG MYNYDD BETWS

Gellir dod o hyd i weddillion sy'n dangos sut roedd pobl y gorffennol yn byw, ffermio, ymladd a chladdu'r meirw wedi'u gwasgaru ar draws ffriddoedd Mynydd y Betws, sydd wedi'i leoli i'r de-orllewin o Rydaman yn Sir Gâr. Fodd bynnag, mae'r gweddillion hyn yn bitw, yn ddbwys, hyd yn oed, o gymharu â'r tyrbinau gwynt anferthol sy'n rhan amlwg o'r tirlun erbyn hyn. Mae'r daflen hon yn rhoi canllaw i chi i rai o'r gweddillion a orosodd.

Pedair mil o flynyddoedd yn ôl, roedd pobl yn claddu uchelwyr marw dan bentyrrau a elwir yn feddrodau crwn. Mewn ardaloedd tir isel, roedd y pentyrrau hyn wedi'u gwneud o bridd, ond mewn ardaloedd ar dir uchel, roedden nhw wedi'u gwneud o gerrig wedi'u pentyrru'n uchel i greu carneddau. Gellir dod o hyd i nifer o garneddau o bob lliw a llun ar y mynydd, yn eu cannoedd efallai, ac maent yn cael eu darganfod fesul grŵp yn aml. Heb gloddio, mae'n amhosibl gwybod a yw'r carneddau'n safleoedd claddu cynhanesyddol neu'n nodweddion mwy diweddar, sydd wedi ymddangos o ganlyniad i glirio tir ar gyfer ffermio, efallai. Mae'n debygol y gellir dod o hyd i'r ddau fath ar Fynydd Betws. Mae rhes o gerrig, sef henebyn cynhanesyddol mwy annealladwy yn y DU, yn gysylltiedig â rhai o'r carneddau hyn. Dangoswyd pa mor fregus yw'r rhes hon pan gafodd rhan ohono ei gloddio yn 2017.

Mae Penlle'r Castell yn safle enigmatig, a adeiladwyd yn y 12fed neu'r 13eg ganrif pan roedd arglwyddi Normanaidd a thywysogion Cymru'n brwydro dros y rhan hon o Gymru. Bryd hynny, roedd y mynydd yn cael ei adnabod fel 'Striveland', sy'n dangos ei natur ddadleuol.

Gellir gweld gweddillion adefilion tai mewn sawl lle. Roedd rhai ohonynt yn dydynnod oedd yn dal i gael eu defnyddio hyd nes dechrau'r ugeinfed ganrif, ond mae'n bosibl fod y rhai llai yn llawer hŷn. Maent yn dangos ei bod yn bosibl ar un adeg i ffermio ar rannau o'r mynydd, ac nid yw wastad wedi bod yn weundir agored.

Cloddiwyd am lo ar hyd ymyl ogleddol y mynydd hyd nes yr ugeinfed ganrif. Gellir gweld llinellau o weithfeydd bas cynharach neu byllau cloch yn dilyn brigiadau glo mewn sawl man.

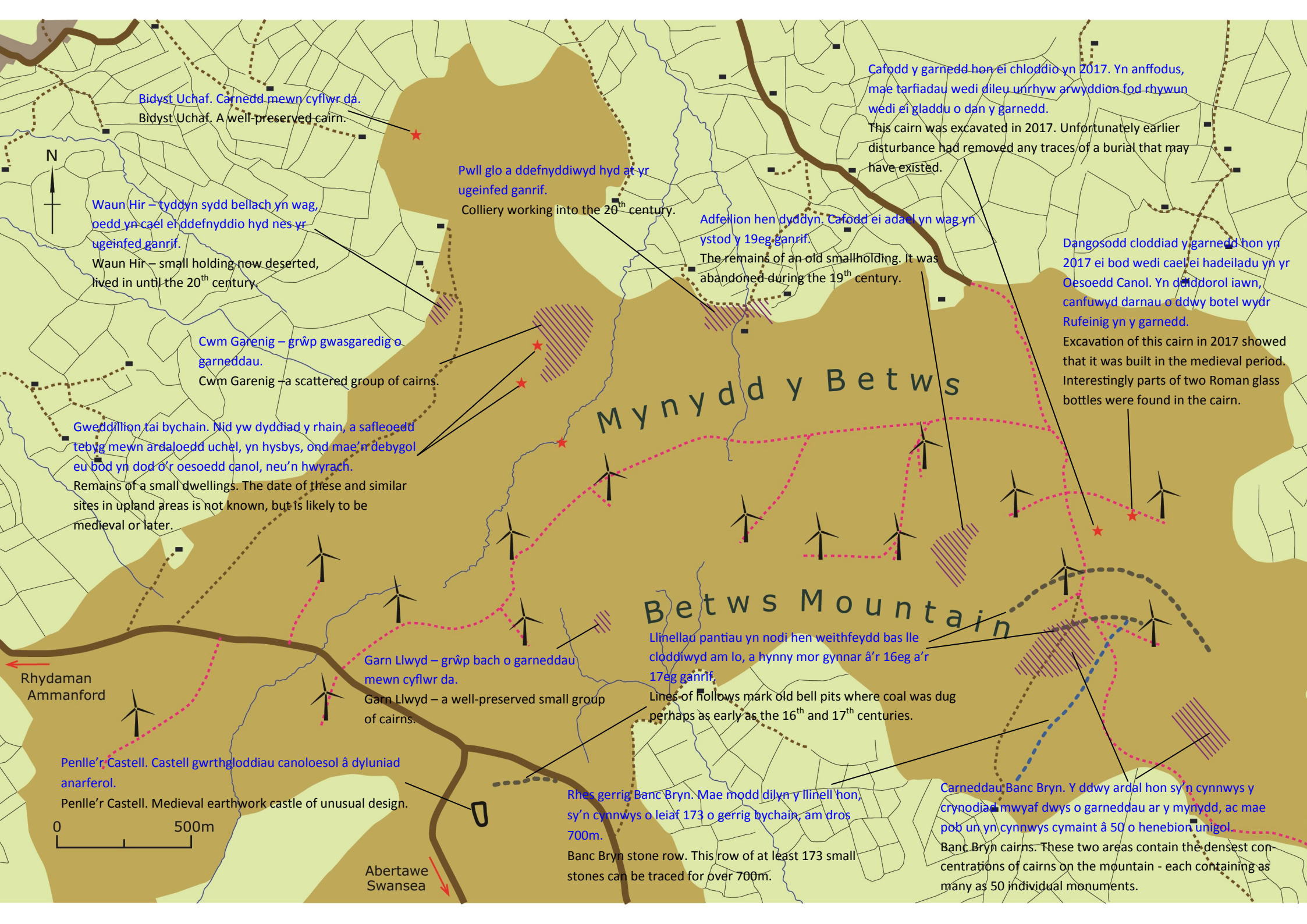
Os byddwch yn ymweld â Mynydd y Betws, y ffordd orau o wneud yw cerdded ar hyd llwybrau mynediad y ffermydd gwynt. Cofiwch ddilyn y cod cefn gwlad a rhoch sylw i arwyddion rhybudd ffermydd gwynt.

Mae gwybodaeth am y safleoedd sy'n cael eu disgrifio yn y daflen hon a rhai eraill ar gael ar www.archwilio.org.uk

Ariannwyd y daflen hon gan Gyngor Sir Gâr fel rhan o Gytundeb Adran 106 Fferm Wynt Mynydd y Betws.

Cloddioi o garnedd Mynydd y Betws, 2017
Excavation of a Betws Mountain cairn, 2017.

Bidyst Uchaf. Carnedd mewn cyflwr da.
Bidyst Uchaf. A well-preserved cairn.

Waun Hir – tyddyn sydd bellach yn wag,
pedd yn cael ei ddefnyddio hyd nes yr
ugeinfed ganrif.

Waun Hir – small holding now deserted,
lived in until the 20th century.

Cwm Garenig – grŵp gwasgaredig o
garneddau.

Cwm Garenig – a scattered group of cairns.

Gweddillion tai bychain. Nid yw dyddiad y rhain, a safleoedd
tebyg mewn ardaloedd uchel, yn hysbys, ond mae'n debygol
eu bod yn dod o'r oesoedd canol, neu'n hwyrach.

Remains of a small dwellings. The date of these and similar
sites in upland areas is not known, but is likely to be
medieval or later.

Pwll glo a ddefnyddiwyd hyd at yr
ugeinfed ganrif.

Colliery working into the 20th century.

Adfeillion hen dyddyn. Cafodd ei adael yn wag yn
ystod y 19eg ganrif.

The remains of an old smallholding. It was
abandoned during the 19th century.

Cafodd y garnedd hon ei chloddio yn 2017. Yn anffodus,
mae tarfiadau wedi dileu unrhyw arwyddion fod rhywun
wedi ei gladdu o dan y garnedd.

This cairn was excavated in 2017. Unfortunately earlier
disturbance had removed any traces of a burial that may
have existed.

Dangosodd cloddriad y garnedd hon yn
2017 ei bod wedi cael ei hadeiladu yn yr
Oesoedd Canol. Yn ddorol iawn,
canfuwyd darnau o ddwy botel wydr
Rufeinig yn y garnedd.

Excavation of this cairn in 2017 showed
that it was built in the medieval period.
Interestingly parts of two Roman glass
bottles were found in the cairn.

Mynydd y Betws

Betws Mountain

Llinellau pantiau yn nodi hen weithfeydd bas lle
cloddwyd am lo, a hynny mor gynnar â'r 16eg a'r
17eg ganrif.

Lines of hollows mark old bell pits where coal was dug
perhaps as early as the 16th and 17th centuries.

Garn Llwyd – grŵp bach o garneddau
mewn cyflwr da.

Garn Llwyd – a well-preserved small group
of cairns.

Penlle'r Castell. Castell gwrthgloddiau canoloesol â dyluniad
anarferol.

Penlle'r Castell. Medieval earthwork castle of unusual design.

Rhes gerrig Banc Bryn. Mae modd dilyn y llinell hon,
sy'n cynnwys o leiaf 173 o gerrig bychain, am dros
700m.

Banc Bryn stone row. This row of at least 173 small
stones can be traced for over 700m.

Carneddau Banc Bryn. Y ddwy ardal hon sy'n cynnwys y
crynodiaid mwyaf dwys o garneddau ar y mynydd, ac mae
pob un yn cynnwys cymaint â 50 o henebion unigol.

Banc Bryn cairns. These two areas contain the densest con-
centrations of cairns on the mountain - each containing as
many as 50 individual monuments.

0 500m

Abertawe
Swansea

Rhydaman
Ammanford